

Fórizs Sándor[✦]

A határőrség sorállománya 1956–1957-ben

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.39

A tanulmány a magyar határőrségnél 1956–1957-ben szolgálatot teljesítő sorállomány helyzetét, a velük kapcsolatos eseményeket mutatja be a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető dokumentumok alapján. Megismerteti a határőrség sorállományának néhány jellemző tevékenységét az érintett időszakban, az államhatár lezárásának körülményeit, valamint a honvédségi katonák átcsoportosítását az államhatár őrizetére az 1957-es évben. A szerző elemzi a sorkatonai állomány szerepét az államhatár őrizetének 1957. évi újjászervezésében.

KULCSSZAVAK: határőrség, határőr őrs, járőrszolgálat, katonai szolgálat, külföldre szökés, Magyar Honvédség, országos parancsnokság, sorállomány

The Conscripted Personnel of the Border Guard in 1956–1957

Based on the documents in the National Archives of Hungary, the paper presents the status of the conscripted personnel of the Border Guard having served in the years 1956-1957, and the events related to them. It discusses some of their typical activities at those times, the circumstances of closing the state border and the redeployment of soldiers of the Hungarian Army to guard the state border in 1957. The author also presents the role of the conscripted personnel in the reorganisation of the guarding of the state border in the year 1957.

KEYWORDS: Border Guard, border guard post, patrol service, military service, desertion to a foreign country, Hungarian Armed Forces, National Headquarters, conscripted personnel

Bevezetés

Magyarországon az 1950-es évben a kötelező sorkatonai szolgálat idejét három évről emelték, majd 1956-ban, még az októberi események előtt jelentették be annak csökkentését két év három hónapra. Sorállománnyal ebben az időben még a Magyar Honvédség és a Belső Karhatalom rendelkezett.¹

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem – National University of Public Service;
e-mail: forizs.sandor@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0001-6019-3295

1 „Sorállomány: a fegyveres erőkhöz – a honvédséghez és a határőrséghez – a törvényben rögzített sorkötelezettség alapján katonai szolgálatuk teljesítésére bevonult hadkötelesek állománycsoportja.”
Hadtudományi Lexikon M–ZS. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. II. 1219. o.

1956–1957-ben a határőrségnél meghatározó állománykategória volt a sorállomány. A határőrségi járőrrendszerű szolgálatellátás tekintetbe véve azt a központi követelményt, hogy legyen képes a jugoszláv és az osztrák államhatár hézagmentes lezárására, nagy létszámot és speciális szolgálati módra felkészített, jól kiképzett állományt igényelt.

A szervezet működését mondhatjuk, a sorállomány biztosította. Ez nem csak a tényleges szolgálatellátást jelenti. A kiszolgáló apparátusban elenyésző számban dolgozott polgári személyzet. A javítás, a karbantartás, a nyilvántartás, a híradó biztosítás, az étkeztetés-főzés, a raktározás, a szállítás, úgyszólván minden a sorkatonák vállán nyugodott. Még az építkezésekben is meghatározó szerepet játszottak. Az 1956-os évben komoly szerepük volt az aknamező (műszaki zár) felszedésében, illetve a jugoszláv államhatáron akkor folyó határfelmérési és határjel karbantartási munkálatokban.

Ezt a közel 300 szolgálati helyre széttagolt állományt teljesen váratlanul érték az októberi események, akárcsak az őket irányító tiszteket, és az jórészt felsőbb utasítások nélkül sodródott az állandóan változó, ellentmondásos viszonyok között. A történések folyamán, a távoli tanyai őrökön, elvágva minden konkrét információtól, a legjobb esetben nem tettek semmit, várakoztak. Ezt követően alkalmazkodniuk kellett a november 4-e után bekövetkezett fordulathoz, az államhatár őrizetének megszigorításához.

Ugyanakkor az egyetlen országos szintű szervezeti vezetést, a határőrség parancsnokságát, amely az 1956–1957-es évek fordulója során vezetőváltás nélkül, Szalva János ezredes országos parancsnokkal az élén, a helyén maradt, komoly nehézségek elé állították a sorkatonák kezelésének kérdései. Az 1957. évi határőrségi sorállomány kialakításában (a tiszti állomány esetében is) meghatározó szerepet játszott a Magyar Honvédség. Az országos parancsnokot is Gyurkó Lajos honvéd vezérőrnagy váltotta 1957 augusztusában. „A MT 3338/1957.Mt sz. határozatával Gyurkó Lajos vezérőrnagyot kinevezte a Belügyminisztérium Határőrség parancsnokává, egyben felmentette a HM kiképzési csoportfőnöki beosztása alól.”²

Publikációmban a határőrség sorállományának az 1956–1957-es években kialakult rendkívüli helyzetével kívánok foglalkozni a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető dokumentumok alapján, amelyek az MNL HOP-B-10 számon, az érintett évek dobozaiban találhatóak.

A sorállomány 1956-ban

A határőrség, mint a fegyveres erők része, jelentős sorállománnyal rendelkezett. Az 1953-as létszámcsökkentéseket követően, 1956. áprilisban rendszeresített sorlétszáma 12 399 fő volt. Évente egyszer került sor bevonulásra, és a hároméves sorkatonai szolgálati idő miatt egyszerre három korosztály tevékenykedett a szervezetben:

- Az '53-as bevonulású korosztály ('53. nov. 10. bevonulás) 3970 fő.
- Az '54-es korosztály ('54. aug. 25.) 4394 fő.
- Az '55-ös korosztály ('55. aug. 16.) 3972 fő.

2 A határőrség országos parancsnokának 0053. sz. parancsa, aug. 12. MNL HOP XIX- B-10 1957. év. 1. sz. doboz I-1. tárgykör, 1. folyószám. Fontosabb határőrizeti intézkedések gyűjteménye, 1950–1957.

Az előírt létszámból csupán 63 fő hiányzott. Évenként 6200, illetve 6199 újoncra volt szükség, természetesen a behívásokat rátartással tervezték. A határőrséghez 8427 fő, a belső karhatalomhoz 3277 fő újoncot kívántak behívni ebben az évben. Ez a behívás a későbbi események miatt elmaradt, viszont a novemberi leszerelést, esetenként megkésve ugyan, de végrehajtották. Ezzel jelentős sorkatonai hiány alakult ki a november–december hónapokban. Az '53-ban bevonultakat három év szolgálat után november tizedikén kellett az eredeti terv szerint leszerelni.³ A helyzetet nehezítette, hogy 1957 februárjában is tartottak leszerelést, tovább csökkentve a tapasztalt katonák létszámát.

A parancsnokság úgy számolt, hogy az új rendszerre véglegesen az 1959-es évben tudnak átállni. A következő leszerelésre és bevonulásra 1956. 11. 10-én került volna sor, és azt az alapkiképzésnek 1957. 02. 10-ig kellett követnie, de mindezt a későbbi események lehetetlenné tették. A határőrség az októberi–novemberi események során éppen a legidősebb, legtapasztaltabb korosztályát volt kénytelen nélkülözni, akik a szolgálati idő leteltével vagy még azt megelőzően leszereltek, esetleg egyszerűen elhagyták a szolgálati helyüket.

A bevonulást két és fél hónapos alapkiképzés követte valamelyik kiképzőzászlóaljnál. A tisztesekeknek kiválasztottak külön tisztiskolára kerültek. Érdekes módon a határőrség ebben az időben nem rendelkezett hivatásos tiszthelyettes állománnyal. Ezt a szolgálati kategóriát, szakmailag teljesen érthetetlen okokból 1950-ben, a szervezet ÁVH-hoz kerülését követően, az ÁVH vezetője 38. sz. parancsával (037/1951.ÁVH.T.Biz.sz.) 1951. 07. 01. hatállyal megszüntette, és helyette a „továbbszolgáló tiszthelyettesi állományt” rendszeresítették.

1956 augusztusában 847 továbbszolgáló beosztás szerepelt az állománytáblában. Maga a magas szám is mutatja, mennyire szükség lett volna erre az állománycsoportra, és nem a tiszteket terhelni mindenféle apró-cseprő ügy rendezésével. Még az ekkor gyakran másolt szovjet katonai rendszernek is ellentmondott ez a megoldás, hiszen a szovjet fegyveres erők komoly hivatásos állományú tiszthelyettesi gárdával rendelkeztek. Az 1950-es intézkedés talán azzal magyarázható, hogy politikai megfontolásokból kívántak megszabadulni tőlük ezen az úton, mivel a határvidék tiszthelyettesek jelentős része korábban a Horthy-hadseregben szolgált, és ekkor részben ők látták el az őrsparancsnoki teendőket is.

Csak jóval később, 1957. 05. 20-án tesz javaslatot a határőrség a belügyminiszternek egy hivatásos tiszthelyettesi állomány rendszeresítésére. Az anyag hivatkozik a honvédelmi miniszter 1957. 04. 12-én kelt 9. sz. parancsára, amelyben elrendelte a hivatásos tiszthelyettesi állomány létesítését a honvédségnél, valamint arra, hogy az MNVK Főnöke 13. számú intézkedésében meghirdette a hivatásos tiszthelyettes állományba történő jelentkezést.⁴

3 „Tárgy: A BM. Hőr., valamint a BM. BK. 1956. évi újoncigénylése.” 1956. 04. 24. MNL HOP XIX-B-10 1956. év 19. sz. doboz VII/4. tárgykör, 77. folyószám.

4 Javaslat a hivatásos tiszthelyettesi állomány létrehozására. 1957. 05. 20. MNL HOP XIX-B-10 1957. év 23. sz. doboz VII/1. tárgykör, 49. folyószám.

Mindezek miatt a szervezet életéből, működéséből/működtetéséből hiányzott az a tartóoszlop, amely a tisztek távollétében a rendet biztosította volna, megoldva az apró napi kérdéseket. A sorállományból a legtehetségesebbeket az alapkiképzést követően tiszthelyettes-iskolára küldték Főtra (Zrínyi Miklós Tiszthelyettes Iskola). Ennek elvégzését követően általában szakaszvezetőnek avatva kerültek be a határőrségi vérkeringésbe, tiszthelyettesi munkakörökbe (ellentmondás, hogy a szakaszvezetői rendfokozat tisztesi rendfokozat, de viselői tiszthelyettesi feladatokat láttak el). Ez a felkészített katona viszont csak jó két évet dolgozott, majd leszerelt és visszatért a civil életbe. Nem válhatott olyan meghatározó személyé, mint egy 10-15 évet szolgált hivatásos tiszthelyettes. Az iskolán 1956. október 19-én avattak 408 fő végzős hallgatót, majd szabadságra küldték őket. Így 23-át követően (talán szerencsésükre) a határőrség nem tudott egyből az iskola állományához fordulni, bár elméletileg a tanintézeteket és kiképző alegységeket mindig rendkívüli tartaléknak tekintették. A három századba szervezett tanintézet 1956. januárban 444 fő hallgatóval, 39 fő tiszttel, 12 fő továbbszolgáló tiszthelyetessel, 72 fő sor tiszthelyetessel, 22 fő sor határőrrel és 12 fő polgári alkalmazottal működött. Az intézmény viszonylag komoly fegyverzettel rendelkezett: 52 db pisztoly, 65 db géppisztoly, 472 db puska, 36 db távcsöves puska, 36 db golyószóró, 12 db géppuska, 1167 db kézigránát, négy db aknavető, négy db tehergépkocsi, egy db személygépkocsi állt rendelkezésre.

A hivatásos tiszthelyettesek hiányából jelentkező hátrányt próbálták feloldani, amennyire lehetett (persze nem lehetett), a „továbbszolgáló” állománykategória létesítésével. A leszerelő sorkatonák közül toboroztak kétszer négy éves időszakra bentmaradókat, továbbszolgáló őrmester vagy szakaszvezető rendfokozattal. Velük töltötték fel alapvetően a biztosító/kiszolgáló munkaköröket, mint például raktáros, élelmezési tiszthelyettes, órszolgálatvezető stb. Sok esetben olyanok vállaltak további szolgálatot, akik nem rendelkeztek megbízható polgári foglalkozással, alacsony volt az iskolai végzettségük, életvitelükben gyakran megbízhatatlanok voltak. A juttatások gyenge színvonala, valamint gyelmli okok sokszor vezettek leszereléshez.

A sorállomány nagyobbik része törekedett a szolgálat becsületes ellátására, és ez nagyfokú fizikai, lelki leterheltséggel járt. A mostoha elhelyezési viszonyok tűrése nem volt egyszerű.

Egy 1956. szeptember 4-én irattárba került értekezleti anyag annak ellenére is súlyos problémákat sorol fel, hogy elméletileg a határőrség objektumaira a korábbi években jelentős összegeket költöttek:

- 10 ággal kevesebb van az őrsön, mint a létszám, „ágyrajárók” a harcosok;
- nincs villany az őrsön, annak minden következményével;
- nincs rádió;
- télen nem lehet fürdeni (Erzsébetpuszta);
- a szabadnapokat nem adják ki;
- a békekölcsön kötvényt nem kapták meg, hiába fizették be a katonák;
- a tornacipőket az előjárói ellenőrzés során órsról órsre vitték.

A határőrségnél tartott tavaszi és őszi ellenőrző szemlék, ebben az évben éppen október elején, az állomány kiképzettségének fokát gyakran a megfelelő szint alattinak értékelték. Különösen harcászati vonatkozásban, lövészeteken és a sorozatlövő fegyverek kezelésében jelentkezett lényeges elmaradás.

1956. 01. 18-ai dátummal az országos értekezlet anyaga értékeli a határőrség '55. évi helyzetét.⁵ A 2. kerületnél a szemlén egy őrs „kiváló”, egy őrs „jó”, 12 őrs megfelelő, 12 őrs „nem megfelelő” (lényegében az őrsök fele) lett. Ebben az évben mindhárom zászlóaljparancsnokot leváltották, éppen akkor, amikor az osztrák államszerződés életbe lépett. „Nem megfelelő” lett a kerület összesített lövészeti eredménye. 1954-ben 1604 főt, 1955-ben 1475 főt fenyítettek meg. Mindez egy nyugati-déli viszonylatú kiemelt köteleknél. A 3. kerület egyik zászlóaljánál, a géppisztoly 1-es lögyakorlatnál, egyetlen ember sem ért el „megfelelő” eredményt, holott az 1-es szám egyszerű lögyakorlatra utal, a számok növekedésével emelkedett a lövészet nehézségi foka. Lényegében, saját beismerés szerint is, harcászati feladatokra nem készítettek fel elfogadható szinten az állományt. Az alacsony kiképzési helyzet okairól terjedelmes tanulmányt lehetne összeállítani a meglévő értékelésekből; az okok a katonapedagógiai szempontoktól szervezési-biztosítási problémákig nyúlnak. Én a legsúlyosabb hibának azt látom, hogy a határőrség nem rendelkezett állandó kiképző kerettel, annak tagjait ideiglenesen a felkészítés idejére más beosztásokból vonták össze három hónapra. A vezetők a leggyengébb felkészültségű, problémás beosztottaikat vették ki a napi munkából. Azokat, akiket a leginkább nélkülözni tudtak, és ez rányomta bélyegét az egész tevékenységre.

A „hazaárulás”, a „külföldre szökés” mindenkor a határőrség réme volt. Megakadályozására a szervezetnek valójában igen csekély eszközei voltak. 1955-ig, az osztrák államszerződés megkötéséig és a szovjet csapatok ehhez kapcsolódó, Ausztriából történt kivonásáig még nyugaton is létezett ennek egy viszonylagos ellensúlya. A szomszédunknál található szovjet megszállási zóna az államhatár túlsó oldalán húzódott, és akit a szovjet hatóságok valamelyik ellenőrző pontjukon feltartottak, azt visszaadták. Ez a lehetőség 1956-ra megszűnt.

A korábbi hazaárulási statisztikát nézve 1954-ben hét fő, 1955-ben 21 fő, 1956-ban április 25-ig hat fő szerepel a határőrségi adatokban. Az 1956. január és szeptember közepe közötti időszakban 12 ügynevezett hazaárulási eset (külföldre szökés) anyaga található a levéltárban. Ezek közül három tiszt és kilenc fő sorkatona. A külföldre szökésre számtalan esetben osztrák csendőrök, vámőrök, vasutasok, de magánszemélyek is ügynevezett „átbeszélés” közben próbálták rávenni a katonákat. Amikor a Bucsu őrsről eltűnt egy határőr februárban, az „Amerika Hangja Európából” bementa, az osztrák kormány pedig hivatalosan közölte, „hogy szombatról vasárnapra virradóra egy újabb magyar határőr menekült Ausztriába és kért politikai menedéket. A magyar határőr, akinek nevét nem közölték, egyenruhában és teljes felszereléssel szökött át a határon.”

A háttérben meghúzódhattak súlyosabb problémák, amelyekre egy-egy fennmaradt levélből következtethetünk. Az országos parancsnok 1956. 07. 11-én írásban reagál egy fegyveres sérülés kivizsgálására, amelyet a győri kerület terjesztett fel. Ebben felveti, hogy nincs megfelelő rend a helyszínen. „Zengő Lajos volt áv. hőr. a fegyverraktárt feltörve fegyvereket tudott kivinni az őrs szeme láttára, s utána több társával hazaárulást követett el Ausztriába.”⁶ A megnevezett határőr a szállítóalegységénél

5 Jelentések a kiképzés állapotáról. MNL HOP XIX-B-10 6. sz. doboz 1956. év I/4. tárgykör, 50. folyószám.

6 Országos parancsnoki levél. MNL HOP XIX-B-10 10. sz. doboz 1956. év III/3-4. tárgykör, 117. folyószám.

teljesített szolgálatot, cselekményük az összeesküvés és zendülés tényállását mindenképpen kimerítette. Ugyanakkor nyilvánvalóan felveti a kérdést, valamint mások felelősségét, miként juthattak ki a mélységből az államhatáron át külföldre?

A kivizsgálások anyagaiból esetenként megállapítható, nem mindig van a kiszökevények háttérében politikai jellegű indíték. A mostoha körülmények és a rendkívüli leterhelés, a járandóságok rendszeres, folyamatos elmaradása is vezethetett ilyen esetekhez. Az egyik alkalommal megállapították, a kiszökött katona februárban egy, márciusban kettő, áprilisban egy napot volt összesen nappali szolgálatban, és már az ötödik vasárnapra osztották be.⁷

A határőrségnél évről-évre nagy számban veszítették el az életüket sor határőrök valamilyen szolgálati vagy egyéb körülmény folytán. A „Névjegyzék, akik 1956-ban meghaltak” címet viselő kimutatás nem tartalmazza az októberi események áldozatait, e szerint:

- öngyilkosság miatt életét veszette 3 fő;
- gépkocsi balesetben elhunyt 1 fő;
- gondatlanságból agyonlőtte magát 1 fő;
- a jeges árvízi mentés közben meghalt 1 fő (ő tiszthelyettes volt, nem sorkatona);
- fürdés közben vízbe fulladt 3 fő;
- részegen lováról leesett, meghalt egy hadnagy őrsparancsnok.

Az előző listán tíz név található július elsejei záró dátummal. Így nem szerepelhet rajta egy későbbi baleset, ahol a határőrt szolgálatban véletlenül lelőtték október 6-án a szombathelyi kerületnél, amikor fegyverrel jelző lövést adtak le.

A sorállomány és az októberi események

A határőrség sorállománya közel háromszáz különböző alegységnél, szervezetnél, széttagolva teljesített szolgálatot. Ennek megfelelően az események a legkülönbözőbb eltérésekkel érintették őket. Más volt a helyzete a nyugati államhatáron, őrsön szolgálóknak, a román határon lévőeknek, vagy akiket nagy hirtelen az őrsokról összevonva, ideiglenes századokba szervezve október 24–25-én felhoztak Budapestre a fegyveres felkelés elleni fellépésre.

A harcokban kilenc fő veszítette el az életét és 27 fő sebesült meg.⁸ Rendelkezünk a sebesültek határőr kerületenkénti megoszlásával ebben az anyagban. Ezek szerint: 1. kerület négy fő sebesült, 6. kerület 12 fő, 7. kerület egy fő, 8. kerület három fő, 9. kerület egy fő, híradószázlójuk hat fő. A sebesültek 500–1000 Ft gyorssegélyben részesültek a következő év elején, valamint különböző anyagi juttatásokban, mint például polgári öltözet. A későbbiekben a sérülésük súlyosságának megfelelően rokkantsági szintet állapítottak meg esetükben, egyesek kormánykitüntetést kaptak.

7 Kivizsgáló jelentés. MNL HOP XIX-B-10 9. sz. doboz 1956. év III./1. tárgykör, 49. folyószám.

8 „Kimutatás az 1956. évi októberi ellenforradalom ellen fegyveres harcokban hősi halált halt és megsebesült elvtársakról” MNL HOP XIX-B-10 10. sz. doboz 1956. év III/3–4. tárgykör, 144. folyószám.

A legnagyobb veszteségek a pécsi 6. számú kerületet érték (12 sebesült és két halott sorkatona, a tiszteket nem számolva). Az ő esetükben október 25-én, a Parlament közelében a „Fehér Házat” biztosító belső karhatalmi őrség tévedésből tűzharcot kezdeményezett a pécsi század megerősítésül érkező gépkocsioszlopával. A sorkatonák mellett két tisztet is agyonlőttek, egy tiszt a kórházban halt bele a sérülésébe.

A híradózászlóalj a másik kötelék, amelyik több főt elveszített (egy halott, 6 sebesült). Ennek magyarázata, hogy az alakulat Budapest mellett, Adyiligeten állomásozott, és a kezdetektől fogva különböző biztosítási feladatokra igénybe lett véve az állomány.

A kilenc sorkatona adatai, akik életüket veszítették az események során, részben szerepelnek a határőrség egy későbbi kiadványában.⁹ Katonai szokás szerint családjuk állami támogatásban részesült, őket posztumusz előléptették, kitüntették.

A határőrség nem rendelkezett olyan alegységekkel, amelyeket harcászati feladatok végrehajtására szerveztek. Október 24-én reggel mindenütt riadót rendeltek el, és áttértek járőr-csoportok alkalmazására, megszerverték az objektumok védelmét, csoportokat rendeltek ki közigazgatási és rendőri épületek biztosítására. Több határőr kerület (Balassagyarmat, Győr, Pécs, Kiskunhalas, Orosháza) az őrsökről bevont katonákból századokat állított fel, és azokat felrendelték Budapestre. Ezek az ideiglenesen összeállított kötelékek nem voltak alkalmasak harcászati tevékenység folytatására, hiányzott a felkészítés, a begyakorlottság, de leginkább a lakott területen folytatott harchoz szükséges harcjármű és tűzérési eszköz. Egyetlen úttorlasz, barikád fedezékéből vagy épületek ablakából nyitott tűz megállította a tehergépkocsin szállított szakaszokat, lehetetlen helyzetbe hozva őket. Mutatja ezt például Bózvály Imre határőr esete az orosházi kerülettől felvezényelt századból. A határőrt a Kilián laktanyánál végzett felderítés során lőtték agyon egy épület ablakából október 24-én. Két társa súlyosan megsebesült. A Korvin kórházban, majd a Kerepesi temetőben temették el. A határőr híradózászlóalj teherautókon a rádió épületéhez küldött erőit a Nagykörút–Baross utca sarkán egy egyszerű barikád mögül érte támadás. Megfelelő eszközök hiányában alig tudtak kimenekülni, visszafordulni a tűzharc folyamán. Egy határőr, Egervári László az életét veszítette, és négy-öt főt megsebesült.¹⁰

Az épületek biztosításában (BM, HM, Lakihegyi Rádióadó, Határőrség Országos Parancsnokság, egyéb saját objektumok, vezetői lakások és családok őrizete), járőrszolgálatban ugyanakkor szakszerűen tevékenykedtek. A fegyveres felkelőkkel szemben kezdeményezően, támadólag lényegében nem léptek fel.

Október 24-étől általában megszűnt a „zöldhatár” őrizete. A tiszt állomány az őrsökön maga sem tudta mit tegyen, a sorállomány sok helyen irányítás nélkül maradt. A napi katonai életritmus megszűnt. A határőrök kijártak a településekre, átjártak Ausztriába, hazamentek, a szabadságon lévők nem tértek vissza, barátkozás

9 Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. Budapest, BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, 1987. Második, bővített kiadás.

10 Berki Imre: A Határőrség Közvetlen Híradó Zászlóalja az 1956-os forradalom és szabadságharc sodrásában. *Rendvédelem-történeti füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVI. évf. (2016), 51. szám. 16. o.

kezdődött a megalakuló helyi felkelő szervekkel. Október 30. után megkezdődött a katonatanácsok működése,¹¹ amely teljesen felborította a hivatásos és sorállomány kapcsolatát. Egyes laktanyákat elhagytak, a helyi lakosság részvételével az anyagokat, eszközöket, fegyvereket is széthordták.¹²

Több kerületnél (Nyírbátor, Balassagyarmat) a parancsnokság által kiadott igazolással leszerelték a legidősebb korosztályt.

November 4. után

November 4-én és 5-én a szovjet csapatok felzárkóztak az államhatárookra, és behatoltak a kerületparancsnokságokra, az ország belsejében lévő laktanyákba. Fegyveres összeütközésre sehol sem került sor. Az országos parancsnok, Szalva János ezredes még az események kezdetén megtiltott minden ellenállást. A sorállományból egyesek külföldre menekültek, főleg Ausztriába, sokan az ország mélységébe, többnyire a lakóhelyükre szöktek. Elterjedt az a rémhír, hogy a katonákat Szibériába deportálják. Más alegységek állománya teljes egészében a helyén maradt, az események lefolyása jelenős mértékben a parancsnokló tisztek magatartásától függött. A kiskunhalasi kerületparancsnokság katonáit negyedekig egyben tartották a tisztek saját őrséggel. Negyediken este, szovjet utasításra, bevonták a fegyveres őrséget, bár a magyar tisztek felvetették, hogy a sorkatonák az éjszaka elszöknek. Menjenek, mondta a szovjet parancsnok, úgy is vissza kell jönniük.

1956 novemberétől újra kellett szervezni a határőrizetet és a határőrséget. A feladat egyik súlyponti kérdésének a sorállomány alkalmazása bizonyult. Az akkor működő járőr rendszerű szolgálatellátás nem nélkülözhetette az élőrőt, a katonát. November 10–15. között leszerelték a hároméves szolgálatot ellátott legidősebb korosztályt. Februárban leszerelték az 54-es korosztályt két év három hónap katonai szolgálat után. Jelentős létszámhiány keletkezett.

A fegyveres erők minisztere (teljes megnevezéssel „a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek minisztere”, dr. Münnich Ferenc) felhívást tett közzé, hogy a katonák és a rendészeti szervek munkatársai jelentkezzenek szolgálati helyeiken december 10-ig. A felhívást a Kossuth Rádióban ismételten beolvasták. Ennek ellenére néhány katona csak augusztusban bukkant fel. A kerületparancsnokságok a távollévőknek több alkalommal küldtek az ismert lakcímükre táviratot berendelő szöveggel. A következő hónapokban a hiányzókat a rendőrség állította elő.

Az országos parancsnok a 036/Szerv./1957. sz. rendeletében szabályozta, mi legyen azokkal, akik december 10. után késve térnek vissza a szolgálati helyükre. Ezek az úgynevezett „visszatartottak”, mert az országos szabályzás szerint nem szerelték le őket a szolgálati idejük leteltével, hanem február 10-től indított számvetéssel a távolléttöltött napokat pluszban le kellett szolgálniuk. Láthatólag a határőrség „katonásan”

11 Fórizs Sándor: Katonatanácsok a határőrségnél 1956-ban. *Hadtudomány*, XXIX. évf. (2019), 1–2. szám, 96–111. o.

12 A katonatanácsok honvédségi szervezetekre gyakorolt hatását mutatja be könyvében Berki Mihály: *Hadsereg vezetés nélkül*. Budapest, Magyar Média Kiadó, 1989.

a legszigorúbb, és meggyőződésem szerint, a legrosszabb megoldást választotta. Ahelyett, hogy a leggyorsabban megszabadult volna az érintettektől, azok a szervezetben maradtak, de nem tudtak semmit sem kezdeni velük, csak az amúgy is jelentős feszültséget fokozták. Sem az államhatárra, sem az ország mélységébe, járőrszolgálatba nem lehetett vezényelni őket, egyáltalán nem volt ajánlatos fegyvert adni a kezükbe. Kicsinyesen még 20–50, akárhány napot bent tartották az érintetteket. A pécsi kerületnél 24 fő 4–50 nappal tartozott közéjük. Csak örölték a tisztai állomány idegeit, és lázítottak a fiatalabb korosztályok körében. Az 1. határőr kerület Győr felterjesztése szerint¹³ még február 28-án is 135 fő hiányzott. Annyiban jobb volt a helyzet, hogy a távollévők egy részéről tudták, és a névjegyzéken jelölték, az illető bejelentkezett a lakóhelyéhez legközelebbi határőr objektumba, ahonnan már nem is engedték el, azonnal munkába állították.

A határőrök visszatartásáról szóló másik okmány¹⁴ szerint, ezen katonák száma a 2. kerületnél, Csornánál 70 fő volt az 1954. évi bevonulásból. Őket Sopronban a zászlóalj tartalék századához vonták össze (ahol persze semmit sem tudtak kezdeni a társasággal). Amikor közölték velük, hogy később szerelnek le, „forradalmi katonai tanácsot” választottak, amelynek tagjait a parancsnokság fogdába helyezte.

A megszüntetett belső karhatalom sorállományát betagolták a határőrség szervezetébe. Mivel 1956. novemberben nem lehetett végrehajtani a következő bevonulást, a határőrség megüresedett sorállományú helyeit a honvédségtől kellett feltölteni. 1957 júliusáig 8500 fő sorkatonát csoportosítottak át a határőrséghez,¹⁵ és a következő bevonulást az ő szolgálati idejük alatt áprilisban szervezték meg. A honvédek ilyen nagy létszámú átvétele nem zajlott zavartalanul. Egyes kerületek (például Balassagyarmat, Miskolc) állományának 80–85%-át az újonnan érkezettek tették ki, és még májusban is Miskolcon 140 fő honvéd átképzése folyt. Keleten szinte nem maradt eredetileg a határőrséghez bevonult személy, mindenkit áthelyeztek nyugatra. Időközben a nyugati és déli államhatáron végigsöprő bizalmatlansági válság miatt az ott lévő határőrök közül sokat átvezényeltek az úgynevezett „baráti viszonylatokba”, - illetve az osztrák államhatárt keletről és délről erősítették meg. Február 26-án összesen 9955 fő sorkatona volt a határőrségnél, az állománytábla szerint hiányzott 2630 fő, holott ekkor már 1957. 02. 25-ig 6590 főt átvettek a honvédségtől.¹⁶

Az átvettek részére egy gyors, általában tíz-tizenöt napos határőrizeti felkészítést szerveztek, majd az őrsőkre és kiszolgáló alegységekhez helyezték őket. Komolyabb megbízhatósági ellenőrzést az érintettek előéletére és az októberi tevékenységére vonatkozóan nem lehetett tartani, tekintettel a zavaros időkre és az elpusztult

13 „Névjegyzék, azon harcosokról, akik sem felhívásra, sem pedig behívó parancsra nem vonultak be.” 1957. 02. 28. MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1957. év VII/2–5. tárgykör, 91. folyószám.

14 Jelentés a határőrök visszatartásáról. 1957. 02. 06. MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1957. év VII/2–5. tárgykör, 90. folyószám.

15 Legalább is ennyi nevet tartalmaz egy rendelkezésre álló levéltári lista, amelyen sem dátum, sem aláírás nem szerepel, és láthatólag egy nagyobb anyag része lehetett valamikor. Jelentés a honvéd vezérkarnak. 1957. 07. 08. MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1957. év VII/2–5. tárgykör, 94. folyószám.

16 Kimutatás a határőrség létszámáról. 1957. 02. 26. MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1957. év VII/2–5. tárgykör, 92. folyószám.

dokumentációkra. Ennek következtében olyanok is az államhatárra kerültek, akik részt vettek az októberi megmozdulásokban, közvetlen hozzátartozóik külföldre menekültek stb. Közülük nem kevesen szöktek át a túloldalra. A határőrségi jelentések olyan gyakran írták, hogy a szökevény eredetileg honvéd sorkatona volt, hogy maga a miniszter kérte ennek leállítását.

Nem volt zavartalan a kétféle állomány „összeillesztése” sem. A régi határőrök „ellenforradalmárnak” gúnyolták az újakat, azok pedig gyakran nem kívántak úgymond az „ÁVH-nál” szolgálni. Az első időszakban járőr csoportok, öt-hat fő tevékenykedett szolgálatban egy idősebb határőr vezetésével. Ez megkönnyítette a beosztottak ellenőrzését és irányítását, illetve az esetenkénti nagy létszámú 30-40 fős határsértő csoportok elleni fellépést.

Az 1957-es évben elhunyt határőrök

Ez évben legkevesebb 23 határőr hunyt el, közülük három tiszt.¹⁷ Statisztika szerint az alábbi események szerepelnek a kimutatásban:

- baleset szolgálaton kívül négy fő;
- öngyilkosság hét fő;
- szolgálatban megölték három fő;
- egy név valamiért nincs indokolva;
- egy rosszul lett szabadságon és meghalt, nem világos miért került a listára;
- szolgálatban fürdött, megfulladt egy fő;
- szolgálatban gondatlanságból bekövetkezett baleset négy fő;
- lövészen halt meg egy fő;
- téves bejegyzés egy fő.

A halottak között található Módos József határőr, akit 1957. 01. 17-én a győri kerület, Rajka őrésén elfogott határsértők megtámadtak és megölték, leütötték a saját fegyverével.

Vajda János határőr járőrparancsnokot a szombathelyi kerület, Felsőcsatár őrésén 1957. 06. 15-én szolgálat közben agyonlőtte a járőrtársa, és fegyverével együtt átszökött Ausztriába. Kiliti Dániel tizedes egy elfogás közben kialakult lövöldözés során veszítette életét 1957. 01. 12-én a csornai kerület, Sopronkövesd őrésén.

A családokat természetesen mélyen érintették az események. Herczeg Imre határőrt 1957. 06. 30-án őrszolgálatban agyonlőtte egyik társa, a kivizsgálás szerint gondatlanságból. A rendszerváltást követően 1992-ben vizsgálták újra az esetet a rokonok kérelmére.

Sérülések az aknamezőn/műszaki záron

Az 1956. szeptemberre megszüntetett műszaki zárat és aknamezőt 1957 májusától újra telepítették. A nagy sietve végrehajtott munka alapvetően szintén a honvédségi és határőrségi sorállományt terhelte. Nem csak a telepítés, a további folyamatos

¹⁷ „Névjegyzék 1957. évben meghaltakról.” MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykor, 365. folyószám.

kiszolgálás is rendkívül veszélyes tevékenységnek bizonyult, nagy figyelmet igényelt. Egy másik dokumentum¹⁸ részadatokat tartalmaz az aknasérülésekkel kapcsolatban, amelyek a telepítés vagy a napi tevékenység közben következtek be. A 11 név között egy tiszt, egy tiszthelyettes és kilenc sorkatona szerepel.

A jegyzéket természetesen nem lehet teljesnek tekinteni, mert ugyanebben az 1957. évi 14. számú iratgyűjtő dobozban, más nyilvántartási számú okmányokban további egy tiszt és három sorkatona sérüléséről írnak.

Külföldre szökések, hazaárulások

A hivatásos állomány számára a határőr szolgálat réme a külföldre szökés és a halálos fegyveres baleset volt. Lényegében járőrszolgálatban vagy esetleg egy olyan őrsön, amelyik néhány száz méterre található az államhatártól, fizikailag nem jelentett nagyobb nehézséget megszökni. Egy, a bekövetkezett hazaárulásokról készített jelentés, aláírta a határőrség törzsparancsnoka (törzsfőnöke), 1956. október 23-tól 1957. szeptember 1-ig a külföldre szökött határőrök számát 505 főben adja meg, közülük 130 fő a honvédségtől átvett katona. Az ország belseje felé irányuló szökések, engedély nélküli távolmaradások ebben az adatban nem szerepelnek. Mindenesetre a hazaárulások száma folyamatosan csökkent, bár még 1958 első negyedévéből is öt főről tudunk.

Az amnesztiarendelet alapján március 31-ig három tiszt, hét tiszthelyettes, 116 sor határőr tért vissza.

A külföldre szökések veszélyes változatát képviselték azok az esetek, amikor a szökni szándékozók társaikra fegyverrel támadtak. „Olyan eset is történt, mint Pfeil Henrik volt hőr. esetében, aki 1957. június 15-én járőrszolgálat közben agyonlőtte járőrparancsnokát, és így követte el a hazaárulást. Győrvári János volt hőr. a Győr-i kerület Pusztasomorja-i őrsén lefegyverezte járőrparancsnokát, majd hazaárulást követett el. Lázár László volt tiz. és Borbás József volt hőr. járőrparancsnokok járőrszolgálat közben összetalálkoztak, elhagyták járőrtársaikat, majd tüzet nyitottak rájuk, és ennek fedezete mellett szöktek Ausztriába.”¹⁹

„A legkirívóbb eset a Csorna-i ker. Hermes-i őrsén történt, ahol a személyi állomány nagy része szervezkedett hazaárulás elkövetésére, amit úgy akartak végrehajtani, hogy az őrs parancsnokát meggyilkolják.”²⁰

„Igen magas a fegyvertől történt sérülések száma, melynek következtében 30 súlyos sérülés és 3 halálos sérülés történt.”²¹

18 „1957. évben a határőrségnél történt rendkívüli események, bűncselekmények, fegyelmi vétségek.” MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykör, 358. folyószám.

19 „Jelentés. Hazaárulásról kimutatás.” 1957. 09. 17. MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykör, 363. folyószám.

20 „Jelentés a határőrség helyzetéről” 1957. 07. 13. MNL HOP XIX-B-10 17. sz. doboz 1957. év IV/10. tárgykör, 151. folyószám.

21 Uo.

„Az ellenséggel való összejátszás miatt elhárító szerveink 7 főt tartóztattak le és adtak át a hadbírósnak, így például Földes Mihály hdgy-ot, akit a hadbíróság embercsempészés és rablás miatt 10 évre ítelt el.”²²

A bevonuló sorállomány ellenőrzése

Az 1957. áprilisi, az 1956. október utáni első bevonulást különös körülményekkel végezte a határórség. Ez volt az első igazi lehetőség, hogy a sorállományt a saját szempontjai szerint kiválogassa, fokozott biztonsági ellenőrzést végrehajtva. A felkészítés tizenegy különböző bázison történt. A BM Határórség Országos Parancsnokság Felderítő Osztály III. alosztály a kerületek felderítő alosztályaival és a honvédséghez tartozó kiegészítő parancsnokságokkal együttműködve „átrostálta” a bevonultatni tervezett és a már bent lévő állományt. Június 11-én készült jelentésük²³ az alábbiakat tartalmazza.

Sok a bevonultatási probléma, a kiegészítő parancsnokságoknál a határórség 350–400 főt kirostált, de végül mégis behívtak 89 olyan személyt, akik a határórségnek nem felelnek meg. Az újoncok közül 350–400 fő van, aki csak keleti és északi viszonylatban alkalmazható.

Komárom, Győr–Sopron megyék területéről az újoncok 70–80%-a rendelkezik nyugati kapcsolattal. Nagy probléma a kiképző tiszthelyettesek hiánya, az újoncok bántalmazása, a durva magatartás. Javasol 180 főt a honvédséghez áthelyezni a kiképzés végeztével.

Az ugyanitt található másik jelentés²⁴ szerint sok a nyugati kapcsolattal rendelkező személy, olyan, aki maga vagy rokona októberben kifogásolható tevékenységet folytatott, nemzetőr volt, büntetve volt, novemberben disszidált majd februárban hazatért, lopásért volt büntetve, szándékos emberölésért eljárás folyik ellene. Összesen 178 személyt név szerint kifogásol a jelentő. A határórséghez szánt sorkatonák előszűrésében mindig jelentős szerep jutott az állambiztonsági szolgálatok illetékes szervezeteinek.²⁵

A járőrszolgálat ellátása

Az államhatár lezárásának kulcskérdése a járőrszolgálat ellátása lett. Nem bizonyult elegendőnek feltölteni az üres helyeket a honvédségtől átvezényelt sorkatonákkal, el kellett érni, hogy tegyenek is valamit szolgálatban. Különösen vonatkozik ez a határőr járőrszolgálatra, ahol a katonák szolgálati idejük nagyobbik részét felsőbb

22 Uo.

23 „Tárgy: Tájékoztató és hangulati jelentés a kiképző egységekről” 1957. 06. 11. MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykör, 352. folyószám.

24 „Tárgy: A bevonultatott újoncok között lévő súlyosabb terhelő adatokkal rendelkező személyekről.” MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykör, 352. folyószám.

25 Az ellenőrzéssel kapcsolatban lásd még Deák József publikációját: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. *Társadalom és honvédelem*, 17. évf. (2013), 3–4. szám, 408–417. o.

ellenőrzés nélkül önállóan látták el. Az október 23–november 10 közötti időben lényegében nem folyt határőrizet. Egyes őrsök állománya megszavazta, hogy éjszaka nem járnak szolgálatba, személyeket nem igazoltatnak, megszűnt a laktanya belső rendje, nem volt szolgálat szervezés, parancskihirdetés, stb. A határőrök egy része átjárt külföldre, üzletelt a helyi lakosokkal és a külföldiekkel. A tisztek közül azokat, akiket nem kedveltek, több helyen fegyverrel, erőszakkal elkergették. A novemberben beindult menekülthullám vámszedői is gyakran a sorkatonák közül kerültek ki, nem csak egyszerűen elnézték a tiltott határátlépést, sarcolták az abban résztvevőket. Pénzért, ruháért, kisebb ékszerekért engedték el a menekülőket. Gyorsan kialakultak az embercsempész hálózatok, amelyekben a helyi lakosoknak, sorkatonáknak, de a tiszteknek is megvolt a szerepe és jelentős bevétele.

A győri kerülethez tartozó Erzsébetpuszta őrs helyzetéről a kerület parancsnoka külön jelenésben számolt be. „Az ellenforradalom idején az őrs személyi állományának egy részét, beleértve a tiszteket is az ellenforradalmárok elvitték a Bécs-i közúti átkelőhelyhez és ott fogságban tartották őket.”²⁶ Az őrsöt 1956. november 8-án szervezték újjá. „16 fő követett el az őrsről hazaáruulást, 11 határőr foglalkozott embercsempészettel, de a volt őrspk. Major Béla hdgy. is.”²⁷ Áldatlan elhelyezési körülmények uralkodnak a laktanyában. Nincs víz, villany, két, vályogos, fűtetlen parasztház, nincsenek raktárak, fegyverszoba. Nincs tiszt lakás. A tisztek a katonákkal alszanak, a nyomsáv 11 m-re van az objektumtól. Mosdás, tisztálkodás lavórban.

A szolgálati rend helyreállítása

November negyedikét követően a létszámviszonyok rendezésén túl a legfontosabb feladatának a határórség vezetése a szolgálati fegyelem helyreállítását és ennek segítségével az osztrák államhatár lezárását tekintette. A cél érdekében két igen fontos eszközt alkalmaztak. Az egyik a nyugati őrsök hivatásos állományának szinte teljes lecserélése volt. A következő év közepétől már hadnagyok és főhadnagyok kezébe adták a határőrizet első vonalának irányítását. A másik eszköz a határórség „saját” katonai ügyészsége, amely 1957 végéig valóban a határórség szervezetében, annak állománytábláján belül tevékenykedett. A határórség tagjaival szemben lefolytatott ügyészségi és katonai bírósági eljárásokat külön publikáció dolgozza fel.²⁸ Az előbbieknél miatt nem kívánok részletesen foglalkozni a kérdéskörrel. A levéltárban az 1957-es év anyagai közül két teljes doboz tartalmazza a kapcsolódó okmányokat, holott láthatóan rengeteg dokumentum hiányzik. A bírósági ítéletek közül említsünk meg néhányat:

- Őrutasítás megszegése. Leittasodott a katona szolgálatban, 6 hónap, büntető zászlóalj. Visszatartás céljából nyilvános helyszíni tárgyalások az alegységeknél.
- Fegyver és lőszerrejtegetés büntette, önkényes eltávozás, 2 év börtön.

26 „Tárgy: Erzsébetpusztai őrsről összefoglaló jelentés.” 1957. 04. 12. MNL HOP XIX-B-10 15. sz. doboz 1957. év IV/1–6. tárgykör, 6. folyószám.

27 Uo.

28 Főrizs Sándor: Katonai ügyészségi és bírósági eljárások a határórség tagjaival szemben 1956–57-ben. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2018/2. szám, 53–87. o.

- Őrutasítás megszegése. Járőrtársa szolgálatban kiszökött, ő volt a járőrparancsnok, 10 hónap.
- Önkényes eltávozás. 1956. október 20-án nyolc nap szabadságra távozott ahonnan alakulatához nem tért vissza. 1957. 03. 06-án szülei lakásáról állította elő a rendőrség, 7 hónap.
- Őrszolgálati büntetés. Kétfős járőr leittasodott, lövöldözött, 8 és 10 hónap.
- Gondatlanságból elkövetett emberölés. Nyúlra löve agyonlőtte a társát, 1 év.
- Őrutasítás megszegése. Szolgálati helyét elhagyta és bement egy kocsmába, 1 év.
- Függelmsértés. Feljebbvalóját tetteg bántalmazta, 6 hónap.
- Függelmsértés. Előljáró tettegleges bántalmazása, 1 év.
- Csoportos tiltott határátlépésben való segítségnyújtás büntette, vesztegetés. Személyeket segítettek át az államhatáron. A hét sorkatonára büntetése 8 hónap, 1 év, 8 hónap, 1 év, 1 év 6 hónap, 1 év 6 hónap, 6 hónap.
- Őrszolgálati büntetés. A két határőr szolgálatban szórakozásból lövöldözött, 8 illetve 4 hónap.
- Jelentéstétel elmulasztása. Az észlelt határsértő mozgást nem jelentette, 8 hónap.
- „Népidemokratikus államrend elleni izgatás büntette”.²⁹ 3 év 6 hónap.
- „Népidemokratikus államrend elleni izgatás büntette”.³⁰ 2 év.

Nem kívánom folytatni a felsorolást. Az előzőekből is látszik, milyen széleskörű jogi eszközök álltak a határőrség rendelkezésére a sorkatonákkal szemben. A levéltárban az 1957. év 12. és 13. számú dobozaiban (de máshol is vannak elszórva hasonló okmányok) található ügyészégi határozat összesen 71 darab, vádirat 31 darab 48 fővel szemben.

Katonai bírósági ítélet 96 lelhető fel 147 személlyel szemben. További 21 ítélet a Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságához kapcsolódik. A bírósági dokumentumokban 43 különböző bűncselekménytípus szerepel.³¹

A „Népidemokratikus államrend elleni izgatás büntette”-inek előfordulásai is azt igazolják, hogy a nyugati fellazító propaganda több tekintetben eredményes volt.³²

Nagycenk őrsön hét sorkatonára dolgozott össze embercsempészekkel.

14 határőrt a Fertőrákos és Magyarfalva őrsökről a katonai bíróság 6 hónaptól 2 év 2 hónapig terjedő börtönbüntetésre ítélt embercsempészetért. Nagykölked őrsről 4 sorkatonát 1 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. Egymást érik a sorkatonákkal szembeni eljárásokról szóló parancsok.³³

29 MNL HOP XIX-B-10 1957. év 2. sz. doboz I-2. tárgykör, 2. folyószám. 1957. évi személyi állományra vonatkozó parancsok.

30 Uo.

31 A katonai büntetőjog kapcsolódó kérdéseit dolgozza fel publikációjában Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjog rendszertana. Pécs, AndAnn, 2010. 1–109. o.

32 Deák József: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). *Prague Papers on the History of International Relations*, Vol 11. Issue 1. Prague, Charles University, 2015. 112. o.

33 Parancsok 1957-ből. MNL HOP XIX- B-101957. év 1. sz. doboz I-1. tárgykör, 3. folyószám.

Összegzés

A határőrség 1956–1957-es történetében meghatározó állománykategória volt a sorállomány. Egyben a legkiszolgáltatottabb állománycsoport, amelynek a helyzetével kevesen törődtek, és érdekeik érvényesítésére lényegében nem rendelkeztek eszközökkel. A sorkatonai szolgálatnak állampolgári kötelezettségként tettek eleget, bele-sodródva esetenként életveszélyes helyzetekbe.

Munka és életkörülményeik gyakran rendkívül sivarak, megterhelők, egyeseknek, például az aknazár miatt, kimondottan életveszélyesek voltak.

Az általunk vizsgált időszakban október 23. és november 4. között lényegében szétesett, vagy legalábbis megroppant az a tevékenység, amelyre bevonultatták őket, majd rövid időn belül újból a legszigorúbb rezsim alá kerültek. Kormányváltások történtek, és eltérő ideológiai befolyások, követelmények érték őket. Nincs semmi csodálkozni való azon, hogy sokan nem igazodtak el az események között. Számukra nem adatott meg az a lehetőség, mint a tiszteknek, hogy a politikai folyamatok elutasításaképpen leszereljenek (a határőrségi hivatásos állomány 38%-a lépett ki a szervezettől 1957 végéig).

A fegyveres harcok idején, szerencsájukra, a többség a távoli tanyasi, falusi őrsőkön lényegében kimaradt az események sodrából. A későbbi heroizáló határőrségi emlékezettel szemben sem a helyben maradt, sem pedig a Budapestre felhozott erők nem folytattak aktív támadó tevékenységet a felkeléssel szemben, (erre egyébként nem is voltak alkalmasak). Működésük többnyire objektumok biztosításában, védelmében merült ki.

November negyedikét követően az új munkás-paraszt kormány fokozottan rászorult a határőrség tevékenységére, hiszen útját kellett állnia a többszáz ezres menekülési hullámnak. A cél érdekében minden eszközt bevetettek, újra telepítették az aknazárat, határövezetet állítottak fel, kivételes jogrend került bevezetésre, és ennek során megint a sorkatonaság játszotta a főszerepet a járőrszolgálatban, megerősítve a honvédségtől átcsoportosított erőkkel.

A határőrség szervezetén belül olyan mértékű lett a visszaesés a katonai fegyvel vonatkozásában, hogy az csak 1958 közepére érte el a korábbi szintet, amikor a leszereltek az események által érintett korosztályok, átadva helyüket a lényegesen gondosabban kiválogatott és felkészített újoncoknak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az 1956. évi 27. tvr. az 1956. évi október hó 23. napját követőleg külföldre távozott személyek közkegyelében részesítéséről (dec. 1.)

Berki Imre: Az adyligeti Határőrezred története. PhD értekezés. ELTE, Budapest, 2015.

Berki Imre: A Határőrség Közvetlen Híradó Zászlóalja az 1956-os forradalom és szabadságharc sodrásában. *Rendvédelem-történeti füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVI. évf. (2016), 51. szám. <https://doi.org/10.31627/RTF.XXXVI.2016.51N.15-24P>

Berki Mihály: Hadsereg vezetés nélkül. Budapest, Magyar Média Kiadó, 1989.

Deák József: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. *Társadalom és honvédelem*, 17. évf. (2013), 3–4. szám, 408–417. o.

- Deák József: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). *Prague Papers on the History of International Relations*. Vol 11. Issue 1. Prague, Charles University, 2015. 112. o.
- Fórizs Sándor: Katonai ügyészégi és bírósági eljárások a határőrség tagjaival szemben 1956-57-ben. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2018/2. szám, 53–87. o.
- Fórizs Sándor: Katonatanácsok a határőrségnél 1956-ban. *Hadtudomány*, XXIX. évf. (2019), 1–2. szám, 96–111. o.
- Hadtudományi Lexikon M–ZS. I–II. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.
- Hautzinger Zoltán : A katonai büntetőjog rendszertana. Pécs, AndAnn, 2010. 1–109. o.
- Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. Budapest, BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, 1979.
- Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. Második bővített kiadás. Budapest, BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, 1987.